

samo što je stilski obilježeno i ne može se upotrebljavati stilski sasvim neutralno.

Što se tiče zamućivanja smisla, tj. nejasnoće takvih izraza, to je važno upozorenje, ali ono vrijedi općenito: jasnoća poruke prvi je kriterij za normativni zahvat u jezičnu praksu pa taj kriterij može i ovdje tražiti ograničenje koje bi glasilo: takve se rečenice ne smiju upotrebljavati u onim slučajevima kad ne bi bilo jasno što je subjekt predikatnoga proširka.

Koliko su nejasnoće u takvim primjerima stvarna opasnost, teško je sada reći, za to su potrebna daljnja proučavanja. Ali već sada valja naglasiti da se ne smije tražiti formalna gramatička jasnoća kad je kontekstualno jasno što je rečeno. Tako je u prvom Novakovu primjeru sasvim jasno da piše *čovjek*, a ne *komarci*, u Tadijanovićevu da odlazi *on* (pjesnik), a ne *vrele žudnje*, a Andrićevu da jašu *jahači*, a ne *konji* i sl., da i ne spominjem primjere u kojima je vršitelj radnje u predikatnom proširku izričito rečen, kao *starac* u prvom Katičićevu primjeru, *aga* u dru-

Kontekstualno opravdanje ne mora biti jasno u svim primjerima, ali da valja imati više razumijevanja za jezične posebnosti, to je iz ovoga što je dosad uočeno i rečeno sasvim jasno. Nema razloga za opće osuđivanje takvih primjera, a još je manje na mjestu nepromišljeno ruganje jer time autor samo pokazuje da ne razumije važnost kontekstualne jednoznačnosti i jasnoće bez koje ne bismo uopće mogli sažeto i stilski ekspresivno govoriti.

Bit će samo potrebno da se precizno utvrde strukture u kojima se takve u biti istovrsne pojave javljaju jer i u okviru jedne, sve nisu potpuno istovrsne pa valja odgovoriti vrijedi li za svaku isto opravdanje ili je neke potrebno posebno dis-

kriminirati, ako ne ni zbog čega drugoga, a ono bar radi stilske glatkoće.

Stjepan Babić

O VOKATIVU

Čitatelj T.P. iz Kaštela Starog piše uredništvu *Jezika*: „Ugledni Jugoton izdao je stereokazetu *Oj, HRVATSKO, lijepa ti si* (pjeva Helena). Taj vokativ je uzet kao da je *HRVATSKA* imenica, što u stvari nije. *HRVATSKA* označuje čija je zemlja. Ovo je zemlja *HRVATSKA*. Dakle pridjev. Isto je tako za zemlju Poljsku, zemlju Bugarsku, zemlju Mađarsku, pa nećemo reći *Oj Poljsko, Oj Bugarsko* itd. Po tome naslov Jugotonove kazete, po mojem mnijenju, morao bi biti: *Oj HRVATSKA, lijepa ti si*, što se predmnijeva: *Oj, hrvatska zemljo lijepa ti si*. Smatram da sam u pravu pa se čudim da Jugoton malo vodi računa o jeziku zemlje o kojoj se pjeva.”

Očito T.P. poznaje naše gramatike i one mu dobrim dijelom daju pravo. Najviše Mareticeva: „Ne mogu vok. imati na *o*, već samo na *a* imenice koje su po svome postanju upravo pridjevi: *Bãčka, drãgã, Hřvãtskã...*” (*Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, MH, Zagreb, 1963, str. 171). Ne tako kategorički, ali slični tvrdi i Sreten Živković: „Vokativ na *-a*, t.j. kao nominativ, imaju geografska imena, koja su pridjevi: Hrvatska, Češka, Francuska...” (Brabec-Hraste-Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, ŠK, Zagreb, 1952, str. 56). Ne insistirajući na isključivosti i sam sam napisao: „Vokativ jednak nominativu imaju: a) geografska imena nastala od pridjeva: *Břgarskã, Ënglřskã, Frãncřskã, Gãcka, Grãdiřska, Grõcka, Hřvãtskã...*” (Težak-Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, ŠK, Zagreb, 1973,

str. 91). U *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* grupe autora u vezi s vokativom ništa se ne kazuje o ovom tipu imenica (točka 246, str. 94) ali kada se govori o poimeničenju pridjeva, donosi se formulacija koja ne odudara od prethodnih gramatičkih priručnika: „Pridjev ima značenje imenice, ali zadržava oblik pridjeva. To su osobito: a) imena zemalja na *-skā*, npr. *Dānskā – Dānskōj, Tūrkā – Tūrkōj, Hīvātskā – Hīvātskōj;*” (ŠK, Zagreb, 1979, str. 108)

Ipak odgovor neće biti tako jednostavan. U našem deklinacijskom sustavu vokativ imenica ženskog roda koje u nominativu jednine završavaju na *-a* može se tvoriti nastavcima *-o* (*ženo*), *-e* (*drugarice*) i *-a* (*strina*). Postoje relativno čvrsta pravila o raspodjeli tih padežnih nastavaka, ali ima i dosta dvostrukosti pa i kolebanja, osobito u novije vrijeme. Broj imenica koje i u vokativu mogu imati nominativni lik (na *-a*) sve je veći pa sam u jednom opsežnijem radu utvrdio slijedeće: „Sve više se razlikuje vokativ u funkciji običnog, svakodnevnog, konvencionalnog i prema tome čestog, a u osjećajnom smislu neutralnog obraćanja od stilski obilježnog vokativa, koji sa signalom primaocu nosi i poruku o emocionalnom stanju pošiljaoca. Takav vokativ može biti izraz intimnosti, nježnosti, dragosti, zanosa, svečanog, nesvakidašnjeg raspoloženja pa i obilježje jezične kulture komunikanata (jezičnostandardne kultiviranosti, ali i knjiškog snobizma, a katkad i neznanja). Za prvu funkciju sve se češće upotrebljava vokativ na *-a*, a za drugu vokativi na *-o* i *-e*. Zato će npr. *Ana, Marija, Ljerka* biti osjećajno neutralni, a *Ano, Marijo, Ljerko* stilematični ili poetski vokativi (osjećajno pojačani ili izazvani potrebama sroka i zvuka.)” (*Vokativ jednine imenica*

E vrste, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb, 1982, str. 40) Budući da je to potvrđeno primjerima iz književnih tekstova i opće govorne prakse, možemo i sporni naslov Jugotonove kazete i ploče – promatrati ne samo sa stajališta morfologije nego i sa stajališta stilistike. U skladu s ovim što je rečeno o pojačanoj osjećajnosti vokativa na *-o* i *-e*, može se protumačiti i vokativ poimeničenog pridjeva: *Hrvatsko*. Taj vokativni lik upotrijebljen je u ovim stihovima:

*Oj, Hrvatsko, ja te silno volim
svaku stopu, svaki kamen...*

*Oj, Hrvatsko, lijepa ti si,
zemljo moja mila ...*

*Oj, Hrvatsko, ja te uvijek volim,
za tebe ću uñrijeti ...*

Istina, autor je mogao upotrijebiti vokativ *Hrvatska*, kako je to u Matoševim pjesmama: *Hrvatska, oj to su tvoji glasi* (U travi), *Hrvatska, oj divna majko, zbogom* (Domovini iz tuđine) ili u Cesarića: *O Hrvatska, o moja domovino, / Ti moja bajko, ti moja davnino!* (Trubač sa Seine). Zacijelo je taj normalni, uobičajeni vokativ u Heleninoj pjesmi izbjegnut kao suviše stereotipan, svakodnevni, premalo osjećajan. Dana je prednost nesvakodnevnog, neobičnijem i po tome osjećajnijem, svečanijem, poetskijem. Time nije narušen sustav vokativnih nastavaka, samo je poremećena njihova raspodjela da bi se postigao spomenuti stilski učinak. To, dakako, ne znači da se imenice ovoga tipa mogu proizvoljno, u neutralnim tekstovima, prebacivati u tip poimeničenih pridjeva koji su osim značenja prihvatili i oblik, tj. deklinaciju imenica (*Draga – Dragi, Jasna – Jasni, Milena – Mileni*).

Vokativ izaziva i druge probleme, pa Z. P. iz Korčule pita uredništvo *Jezika*

kako glase vokativi od imenica: *bok, skok, rok, tlak, grijeh, smijeh, led, med, snijeg, brijeg*. Uzevši u obzir sve što o tom donose naši gramatički priručnici, treba odmah reći da nema dileme za najveći dio tih imenica. Vokativ im glasi: *boče, skoče, roče, tlače, lede, mede, sniježe, briježe*. Dilematični su *smijeh* i *grijeh*, u kojih je, prema Sretenu Živkoviću kao i u ostalih jednosložnih i dvosložnih imenica na -h, običniji nastavak -u (Brabec-Hraste-Živković, n. dj.) dakle -*smijehu* i *grijehu*, ali se dopušta i *smiješe* i *griješe*, što pak u rječniku velikoga pravopisa dviju Matica Klaić nudi kao jedino ispravno, barem za *grijeh*, dok za *smijeh* vokativ i ne navodi. U svojoj nedovršenoj morfologiji Slavko Pavešić ne navodi nijedan deklinacijski uzorak prema kome bi bio moguć vokativ *smijehu* ili *grijehu*, ali ga dopušta za imenice tuđega podrijetla (*bronhu*).

U osnovnoškolskim jezičnim udžbenicima obično se navodi da morfemom -u vokativ tvore imenice muškoga roda koje završavaju na palatal (*kovaču, nožu, kraju, smuđu*, itd.), ali je jezična praksa znatno složenija, što se toga tiče. Već je Maretić tomu dodao imenice *konjic, Francuz, strah, Halah, Šabac* i imenice na -*t/a/k, -đ/a/k, -ć/a/k* i druge u kojima glasovne promjene izjednačuju vokative različitih imenica (*Otočac - Otoče*) ili ih suviše izobličuje (*mozag - može*). Tako danas možemo utvrditi da u vokativu imaju -u: a) imenice koje završavaju na palatal (*konju*), b) imenice na -*ic* (Kaštelan: *Ježdi, konjicu, moj!*), c) imenice na -*ć/a/c* (*Oj Otočcu, ognjem izgorio!* Narodna pjesma) i -*ć/a/c* (*plovuću*), d) imenice na -*c/a/k* (*cucku, -ć/a/k* (*mučku*), -*đ/a/k* (*predak - pretku*), -*ž/a/k* (*kovrdžak - kovrčku*), *d/a/k* (*omeđak - omečku*), -*t/a/k*

(*lutku*), -*z/a/g* (*bazgu*, a tako i *mozgu* prema *mozak*), d) etnici i toponimi na -*ez* (*Englezu*), -*iz* (*Parizu*) i -*uz* (*Francuzu*). Sve su češći takvi vokativi i od imenica na -*s(a)k* (*Sisku*), -*š/a/k* (*grašku*), -*z(a)k* (*svesku*), -*ž/a/k* (*žišku*), premda bismo tu još uvijek radije prihvatili vokativ na -e, kako propisuje Pavešić (*grašče, svešče*).

Dvojne vokative imaju višesložne imenice na -*ar* (*mornaru i mornare*), -*er* (*djeveru i djevere*) i -*ir* (*leptiru i leptire*) gdje je današnje *r* na mjestu nekadašnjega palatalnoga *r*. Složenice tipa *svemir, sabor* (*svemire, sabore*) i tuđice poput *pionir, kumir* (*pionire, kumire*) ne bi trebalo upotrebljavati s vokativnim -u.

Međutim, u našoj jezičnoj praksi sve se češće susrećemo s vokativnim nastavkom -u i u drugim tipovima imenica muškoga roda. U filmu *Bulevar sumraka* pročitali smo: *Zdravo, mladi mjesecu!* U titlovanim prijevodima dijaloga u filmovima snimljenima prema *Tisuću i jednoj noći* čitali smo *Alahu, monarhu* (Pavešić zahtijeva *monarše*), *planetu* (Sindbad moreplovac) i *sultanu* (Aladin). U jednoj replici drame *Potop* Uga Bettija (u prijevodu Jurja Gracina) čitamo: *Kosti-prstu, što si ti dirala?* Dok se o onima na -h može raspravljati, vokativi *planetu, prstu, mjesecu*, a onda ni *ledu, medu* nemaju opravdanja.

Ima nekoliko razloga pojačanom prodoru vokativnog nastavka -u: 1. U nekim našim govorima češći je vokativni nastavak -u pa se govori *svijetu moj* (*svitu moj*) i tepa *medu moj*. 2. Fonološke promjene (izostavljanje nepostojanog *a* i palatalizacija) mogu dovesti u pitanje razlikovnost vokativa (*mačak - mače, oblačak - oblače*) pa bi katkad isti lik mogao biti vokativ dviju pa čak i triju imenica: *sveče*

prema *svetak* i *svetac*, *meče* prema *metak*, *Medak* i *meče* (medvjedić). Katkad se riječ izobličila do neprepoznatljivosti (*bazag* – *baže*, *mozak* – *može*). Nekad ta glasovna izoliranja nisu bila strana našim izvornim govornicima – pa se od *tetak* vokativ *teče* održao do danas. 3. Na imenice tipa *med*, *let*, *led*, *red*, *planet* može utjecati težnja k razjednačivanju, tj. da se za redom ne ponavljaju dva ista samoglasnika (*lede*, *lete*), kao što to i gramatike dopuštaju u instrumentalu (*Bečom*, *ježom umj*, *Bečem ježem*). Ipak – toj težnji zasad ne bi trebalo popuštati u stilski neutralnim situacijama. 4. Gubitak ili bar slabljenje jezične osjetljivosti za udaljšavanje zavisnih padeža od nominativnoga glasovnog sastava omogućio je prodor vokativnoga *-u* u naročito vlastita imena i tuđice. Tu bismo mogli prihvatiti Pavešićev savjet: „Ali je kod vlastitih imena koja se svršavaju na *k*, *g*, *h*, *c*, a uzeta su iz drugih jezika, osobito ako još nisu sasvim udomaćena pa se osjećaju pomalo tuđima, običnije izbjegavati stvaranje alomorfne vokativne osnove koje izvorni jezik ne poznaje, te ona imaju vokativ bez promjene završnog suglasnika.” To potvrđuje i Ljudevit Jonke kao prevodilac Hašekova *Dobroga vojnika Švejka*. Tu on ima vokativ *Švejku*, a ne *Švejče*. Stoga u raspodjeli vokativnih morfema nastavku *-u* valja dati mjesto i u novijim tuđicama na *-k*, *-g*, *-h*, *-c*, (*blicu*, *pacu*, *koku*, *Franku*, *tenku*, *ergu*, *gangu*, *gegu*, *Dagu cehu*, *rajhu*, *Lahu*). To vrijedi i za poimeničene kratice ako se upotrebljavaju u vokativu (*AEG*, *TANG*).

Dakle, vokativ imenica koje zanimaju čitatelja iz Zadra glasi: *boče*, *skoče*, *roče*, *tlače*, *griješe* i *grijehu*, *smiješe* i *smijehu*, *lede*, *mede*, *sniježe*, *briježe*. U poetskim tekstovima može i drukčije, jer je pjesniku u nekom kontekstu određeni suglasnik

ili samoglasnik nenadomjestiv pa može iskoristiti bilo koju vokativnu inačicu: *-u* s nepromijenjenim prethodnim suglasnikom ili *-e* s palatalom.

Osnažio bih sve to i jednim primjerom. Imamo tri istozvučnice: *Rok*, *rok* (*rock*) i *rok*. Za vokativ muškog imena nema kolebanja: *Sveti Roče*, *ugodniče božji* i *rajski imenjače*, *moj* – čitamo u pripovijetki *Sedam zvonara majke Marije* Ivana Gorana Kovačića. Tuđicu *rok* (tip glazbe) u vokativu možemo upotrijebiti s nastavkom *-u* (*Roku*, *roku*, *potiskuješ* i *vrednije tipove glazbe!*), a vokativ naše riječi u značenju *vrijeme* pisat ćemo i govoriti samo – *roče*. Naravno, opet se izuzimaju valjani stilistički razlozi u književno-umjetničkom tekstu.

Što se tiče vlastitih imena, u suvremenoj govornoj praksi još je agresivniji nulti nastavak u vokativu, tj. nominativni oblik vokativa (*Slušaj*, *Vitez!*), pa već prodi re i u opće imenice (čitamo u *Danasu* naslov – STANDARD, TI SI KAO ZDRAVLJE), ali to je – nova tema.

Stjepko Težak

SLAVENSKA SOCIOLINGVISTIČKA BIBLIOGRAFIJA

U Švicarskoj je izašla komentirana bibliografija slavenske sociolingvistike u tri knjige: *Peter Brang / Monika Züllig, Kommentierte Bibliographie zur Slavischen Soziolinguistik, Band I, II, III, Bern - Frankfurt am Main, 1981*. Djelo je opsežno, ima 1640 strana s 15088 bibliografskih jedinica bez recenzija koje se navode uz djelo na koje se odnose.